

Revista Taula. Quaderns de pensament
2010. Núm. 42, pp. 155-172
ISSN: 0214-6657

CRISI ECONÒMICA I FILOSOFIA POLÍTICA

Antoni Domènech

Universitat de Barcelona

RESUM: L'article estudia la relació entre la Filosofia política i la crisi econòmica. L'autor afirma que la crisi econòmica s'ha produït pel desplomament del moviment obrer popular mundial, que ens ha portat a un tipus de capitalisme clàssic. Afegeix que a més a més això és una manera històrica i institucional d'entendre les circumstàncies de la justícia, particularment la teoria rawlsiana i conclueix que si un té una teoria ideal, a-institucional i ahistòrica, per molt que un la pugui subscriure axiològicament, el que li passa és que simplement no entén el món actual.

PARAULES CLAU: Crisi política, filosofia política, capitalisme, Rawls.

ABSTRACT: This paper examines the relationship between the economic crisis and political philosophy. The author asserts that the economic crisis has taken place because of the collapse of the international labour movement, which has led to a kind of classic capitalism. Furthermore, it is an historical and institutional manner of understanding the circumstances of justice, particularly Rawlsian theory. The paper concludes that regardless of the possibility of subscribing axiologically to an ideal a-institutional and ahistorical theory, if one exists, it is simply a misunderstanding of our real world,.

KEY WORDS: Political crisis, political philosophy, capitalism, Rawls.

El tema que m'han proposat és *Crisi econòmica i filosofia política*. Començaré advertint que jo tinc una opinió molt crítica sobre la filosofia política acadèmica, tot i que, de qualque manera, és l'ofici al qual em dedico.

Dividiré aquesta xerrada en dues parts. A la primera, explicaré la manera com entenc jo la crisi actual i per què és una crisi important, i fonamentalment per què posa en qüestió moltes de coses. A la segona, intentaré contestar la pregunta sobre per què la filosofia política acadèmica n'ha entès poc, d'aquesta crisi, i, en realitat, també del moment històric en què vivim.

Jo crec que quan parlam de crisi —i parlarem de crisi en el sentit quotidià, o del que sentim a la ràdio, o del que parla la gent pel carrer—, parlam bàsicament d'una crisi financera i econòmica i que després té ramificacions. Tots els qui som aquí, fins i tot els més joves, si pensem un moment i ens imaginem que si algú ens hagués dit fa quatre o cinc anys que ara viuríem una crisi tan espectacular i d'una manera tan aclaparadora com la d'aquests darrers dos anys, convindrem que ningú no s'ho hauria cregut. Penseu el que en deia el món acadèmic, aleshores. Perquè això no quedi en una abstracció, recordem que, en el món acadèmic, fa cinc anys, i especialment si es tractava d'un ambient acadèmic que es volgués fer respectar, es feia molt difícil usar la paraula capitalisme, igualment com passava fa deu anys quan, en parlar d'imperialisme, semblava que eres fill de la guerra de les Filipines, i en parlar de classes socials, encara més: les classes socials havien desaparegut! I, en canvi, la vida acadèmica —no, en el món popular, que sempre sol ser més savi, ja que està més lligat als problemes immediats—, s'havia omplert d'eufemismes que en realitat ningú no entenia gaire bé; el més conegut, per començar, és el de la globalització, un mot que ningú no sap què vol dir. El mot globalització és un neologisme, ni tan sols és un anglicisme. S'entén que als anglesos els sigui molt difícil parlar de *worldisation*, però en el món llatí això és ridícul: nosaltres tenim una paraula fantàstica que és *mondialització*. Tot era gràcies a, o per culpa de, la globalització. Tot era globalització: que tenim Internet, i que es podia tenir parella a l'altra part del món?, és la globalització! Que vivim en la societat del risc?, és la globalització!.. No havia petit acadèmic o murri al món que no escrivís un *best seller* inventant-se algun neologisme d'aquests. El 2001 es va posar de moda, no solament entre acadèmics de *petit bureau*, que sempre busquen una moda per apuntar-s'hi, sinó també en els diaris seriosos, dir coses —amb astúcia més administrativa que intel·lectual— com ara que la globalització havia transcendit (això és una edi-

torial del *The Economist* —no és broma—, que és com l'*Osservatore Romano* del capitalisme mundial). La globalització havia transcendit les lleis econòmiques: les velles lleis econòmiques ja no existien i el capitalisme ras ja no s'utilitzava, perquè l'única economia possible era el capitalisme. L'economia globalitzada mai més no coneixeria cicles econòmics i mai més no hi hauria crisis. Això es va escriure al *Financial Times* quatre mesos abans que esclatessin fallides com la de l'ENRON i la famosa bombolla de les «puntcom», i que esclatés i s'ensorrés Wall Street el 2001. Però, uns quants mesos abans, els suposats gurus de l'economia mundial deien que la mundialització havia superat l'economia, que la globalització havia superat les lleis econòmiques i que l'economia ja no tornaria a conèixer cicles. D'allà se'n va sortir inflant una bombolla especulativa, tots sabem com: aquest cop no va ser inflant les accions de Wall Street, sinó inflant l'especulativa immobiliària. Això va ser per una decisió política de la Reserva Federal Nord-americana i del seu cap, Allan Greenspan, que, mantenint unes taxes d'interès baixíssimes, va fer créixer una bombolla especulativa que semblava que ens col·locaria en un món amb més prosperitat; i la gent va oblidar que sempre hi havia cicles.

I així estàvem fa tres anys: semblava que vivíem en un món magnífic, més pròsper que mai, enmig d'una revolució tecnològica magnífica, en la societat del coneixement, en la societat de la informació, on pràcticament no hi havia treball manual, on aviat tots seríem intel·lectuals o informàtics de professió... Ara —i començ a parlar seriosament—, tot això, com hem vist més o manco en broma, si globalització vol dir mundialització —i és l'únic sentit real que té la paraula—, podríem començar a adonar-nos que l'anomenada globalització mundial (i això és una redundància) que ha conegut l'economia des de mitjan dels anys setanta no és pas una novetat històrica. Ho és per als qui tenim la meua edat, que vàrem néixer en un tipus de capitalisme i d'economia molt diferent de la d'ara, no cal dir-ho, i també per als més joves, que únicament han conegut el món terrible que hi ha ara. Per a la generació dels meus pares, i sobretot la dels meus avis, no és cap novetat: és tornar a un tipus d'economia que el món ja havia conegut abans del 1914.

Quan volem donar una mica de sentit i de precisió a la paraula *mondialització*, un índex molt clar —i el preferit dels historiadors econòmics— és el que relaciona la taxa d'exportació de capitals d'un país amb el seu producte interior. I aquest índex ens permet de concloure que mai l'economia mundial no havia estat tan globalitzada, o mundialitzada, com el 1914. Anglaterra ales-

hores tenia una taxa d'exportació de capitals (en relació amb el seu producte interior brut) d'un 7%, que és una taxa que mai cap altre país no ha pogut emular; ni el Japó ni l'Alemanya de la postguerra ni la Xina: mai ningú no l'ha tornada a emular. Entre 1871 i 1914, l'economia va tenir una onada de mundialització bestial, i la mundialització volia dir això: la capacitat d'exportació de capitals. Volia dir que hi havia mercats financers totalment desregulats i del tot internacionalitzats, com ara el mercat mundial del gra, que estava centrat a Xicago i que encara hi està; volia dir que un petit moviment de preus podia provocar una fam canina extensíssima a la Xina i a l'Egipte i causar-hi deu milions de morts. Això és el que significava la mundialització de l'economia; i significava també, naturalment, el colonialisme europeu: significava que tot el centre d'Àfrica podia ser una finca privada del rei Leopold II de Bèlgica, que era propietari de l'Estat Independent del Congo. Si heu llegit la famosa novel·la de Josep Conrad, *El cor de les tenebres*, en què descriu amb un gran realisme el que va significar el terrible colonialisme belga a l'Àfrica central, o les crueltats del colonialisme britànic a l'Índia, o al que ara és el Pakistan, també; o el que s'esdevenia a Irlanda, o al colonialisme de la Tercera República Francesa al Magrib o a l'Egipte. Això és el que realment significava la globalització, que incloïa també el fet que la gent es podia moure pel món lliurement, no com ara, que hi ha una veritable globalització de capitals, però la gent no es pot moure lliurement. Cada setmana veiem gent que mor quan intentava entrar en pasteres a la fortalesa europea; i hi ha hagut més morts intentant entrar a Espanya o Itàlia els darrers deu anys, que en tota la història del mur de Berlín. Abans del 1914 no era així: el meu avi va viatjar de Barcelona fins a l'Índia sense DNI ni passaport, perquè el passaport és un invent posterior al 1918. Si heu vist pel·lícules com ara *El Padrino*, recordareu que a *El Padrino II* —que explica la història de Vito Corleone—, ell arriba a Nova York sense cap paper; li pregunten com es diu i el funcionari no entén el cognom; li pregunta d'on és i diu que és de Corleone i, per això, queda amb el nom de Corleone; el tenen quaranta dies a l'illa aquella, al riu Hudson, davant Nova York, en quarantena, i després entra als Estats Units. Milions de gallecs, napolitans i sicilians van emigrar a l'Argentina en aquella època i ningú no els demanava res; i centenars de milers d'irlandesos van emigrar als Estats Units cap al canvi de segle i ningú no els preguntava tampoc res. Això era una economia veritablement mundialitzada, sense cap mena de control ni trava. El capital s'hi movia amb tota llibertat i la força del treball també es

movia lliurement; ara això no passa. I això va causar els desastres i les tragèdies de la primera meitat del segle XX.

Si pensem en la preguerra mundial, tothom va entendre —i «tothom» vol dir que tant la dreta com l'esquerra ho van entendre— aquella guerra com una guerra entre potències imperialistes que es disputaven allò que els alemanys anomenaven *lebensraum*, l'espai vital, també colonial. La Primera Guerra Mundial —va ser la guerra més terrible que havia conegut la humanitat i va deixar una nafra terrible en la consciència europea, i particularment en la generació, diríem, dels meus avis—, va ser una conseqüència d'això. Després de la Primera Guerra Mundial, van tenir lloc una sèrie de revolucions o contrarevolucions com a resposta a aquell origen. Després —i també abans de la Primera Guerra Mundial—, aquest tipus de capitalisme bestial, el capitalisme que de vegades és anomenat —i no sense fonament— «el capitalisme de la Belle Époque» o «capitalisme mundialitzat» o «economia de la llibertat total», causà desigualtats socials bestials, una explotació terrible de la classe obrera, i una polarització social bestial, i explica el naixement del moviment obrer, el qual, al seu torn, explica l'auge i el desenvolupament dels moviments socialista i anarquista. Si pensem un moment en això, podem fer un petit recompte: 1905, la primera gran Revolució Russa; 1906, la primera gran revolució a Finlàndia; 1907-1908, una quantitat ingent de vagues generals a tot Europa, que tingueren com a resultat que, als països on aquestes vagues van ser més fortes, s'instauraren les monarquies constitucionals —no parlamentàries— i van concedir el sufragi universal.

Les monarquies constitucionals europees concedeixen aleshores el sufragi universal. El sufragi universal és una conquesta del moviment obrer a Europa; als Estats Units, també, però seria més complicat d'argumentar, però a Europa el procés és molt clar. El sufragi universal va ser la gran reivindicació del moviment obrer socialista al segle XIX, i es va aconseguir a finals del segle XIX i a principis del XX. Té dues puntes molt clares: la gran onada de vagues generals a Europa, entre 1892 i 1893, quan va arrencar el sufragi general, per exemple, a la monarquia belga, i la gran onada de vagues generals de 1907 i 1908, que va arrencar el sufragi universal a les monarquies escandinaves i a la monarquia austrohongaresa, però no a Anglaterra. De sufragi universal, el 1908, solament n'hi havia allà on l'havia conquerit el moviment obrer, o sigui: a Bèlgica, a la monarquia escandinava, a l'austrohongaresa i a les dues úniques repúbliques que aleshores hi havia al món,

que eren França i els Estats Units. No hi havia sufragi universal enlloc més. I això que per «sufragi universal» hem d'entendre que era el sufragi universal masculí. El sufragi universal ple, a tot el món, no arriba fins després de la Primera Guerra Mundial, quan es desplomen totes les monarquies constitucionals europees, i els partits socialistes i obrers prenen el poder a Alemanya, Anglaterra i França. Uns quants anys després, el 1931, el sufragi arribà a Espanya i s'assolí el sufragi universal ple, també el femení. Quan les feministes acadèmiques de per riure us expliquin que els socialistes han estat masclistes i antifeministes, no els feu cas: el sufragi universal femení sempre l'han atorgat partits obrers, com ara el Partit Laborista anglès, el 1927, o el PSOE, el 1931. L'Esquerra Republicana (Izquierda Republicana), malgrat que eren molt simpàtics, va votar contra el sufragi femení i únicament el PSOE va votar a favor del sufragi femení. A França, el sufragi femení no va arribar fins l'any 1949, gràcies al Partit Socialista i al Partit Comunista francesos.

Si mirem tot el que ha passat des de 1905 fins 1939, tot plegat és una catàstrofe. Les dues guerres mundials més sanguinàries i terribles que ha conegut mai la humanitat i un seguit de revolucions i contrarevolucions. Comencen l'any 1905, a Rússia, la primera; després, la Revolució Mexicana, el 1919, que determina molts esdeveniments posteriors al llarg del segle XX, més del que pensem els europeus; la primera gran Revolució Xinesa, de Sun Yant-Sen, el 1911; la segona i definitiva gran Revolució Russa, de 1917; i totes les revolucions centreeuropees, entre 1918 i 1921, i l'ascens del feixisme, que de cap manera no estava disposat a consentir la democràcia a Europa. El feixisme no és un fenomen anticomunista, com s'ha dit, sinó que és un fenomen antidemocràtic i antirepublicà. El feixisme italià i, després, el feixisme o nazisme alemany, són reaccions contra Weimar i contra la constitució republicana a Weimar, i també contra la irrupció de la democràcia republicana a Europa, perquè arreu d'Europa hi havia oligarquies que no estaven acostumades a conuiu amb les llibertats polítiques i parlamentàries. I aquesta gran contrarevolució europea —que és una reacció a l'aparició i la consolidació de la democràcia a Europa— acaba els anys trenta, amb la revolució republicana i després, finalment, la victòria de la contrarevolució a Espanya, que és el preàmbul de la Segona Guerra Mundial.

Després de la Segona Guerra Mundial, tota una generació que havia viscut d'una manera dramàtica aquests anys —i els símbols d'aquesta generació podrien ser el president Roosevelt, als EUA, o John Maynard Keynes,

l'economista britànic que havia participat en la mesa de negociacions de Versalles a París, el 1919, i que se'n va retirar— arribà a la convicció clara i cabdal que el tipus de capitalisme mundialitzat i desembridat anterior a 1914 —i que entre guerres havien intentat reflotar una vegada i una altra, però que no ho aconseguiren— era incompatible amb la convivència pacífica de la humanitat i, fins i tot, amb la pervivència d'una economia més o menys capitalista de mercat. I aquesta convicció, que defensaven una generació d'economistes i de polítics que havien viscut la tragèdia europea i mundial, va fer que decidissin posar fi a aquell procés històric i desmondialitzar l'economia. Aleshores, l'economia va ser conscientment desmondialitzada a partir de 1945. Ara parlem de Breton Woods, que està de moda, perquè molts volen fer un nou Breton Woods i no ho aconseguen. Breton Woods, la gran conferència de cent quaranta i escaig països que tingué lloc als Estats Units —Keynes hi va tenir una influència molt important, desgraciadament no tan important com hauria estat aconsellable—, va ser un disseny de desmondialització de l'economia, senzillament perquè la mundialització de l'economia havia portat el món al desastre. Quan Keynes sortí de Breton Woods, el *Financial Times* li féu una entrevista que es va fer molt famosa. Li demanà: «Què pensa vostè que s'ha aconseguit a Breton Woods? Vostè no ha aconseguit tot el que volia?». I Keynes va respondre: «No hem aconseguit el que volíem, perquè els nord-americans no ens han deixat, però hem aconseguit una cosa molt important. El més important que hem fet a Breton Woods és que hem aconseguit afirmar, per primera vegada en el dret internacional públic, el dret dels països democràtics a controlar els moviments de capitals».

Què passa quan no es controlen els moviments de capitals? El que passa —com va dir Keynes en el seu moment— és que no hi ha democràcia o, dit d'una altra manera, es forma un Parlament virtual. Si el Parlament d'un país democràtic no es reserva el dret —i no el fa valer internacionalment— de poder controlar les entrades i sortides de capital, es forma —deia Keynes— un Parlament virtual de gent que vota amb els diners. Aleshores, una decisió d'un Parlament sobirà d'un país que no els agrada és contraposada, contrarestada, per un moviment de capitals, que és com un Parlament virtual antidemocràtic, perquè, en realitat, no l'ha escollit ningú. Per tant, desmondialitzar l'economia, l'intent que tingué relativament èxit de desmondialitzar l'economia que es va fer a partir de Breton Woods, era fonamentalment un procés i un moviment de reafirmació de la sobirania dels pobles i de reivindi-

cació de la capacitat dels respectius parlaments democràtics per controlar coses molt bàsiques de la seva vida social i econòmica; i, bàsicament, de controlar els moviments de capitals. Quan tu controles els moviments de capitals, has començat a desmondialitzar l'economia. Naturalment, després ve tot això que han explicat els periodistes —i que, en part, és veritat—: el keynesianisme significa intervenció de l'Estat en l'economia i més coses. Tot això, però, és el que és menys important. Naturalment, el keynesianisme significa la intervenció de l'Estat en l'economia. Més endavant parlaré d'això i del que significa que l'Estat intervingui en l'economia. El que és més important, però, no és la intervenció de l'Estat en l'economia, perquè això sempre ho fa. El que és més important és saber de quina manera intervén l'Estat en l'economia. La intervenció de l'Estat en l'economia, com la que va aconseguir Keynes i Kalecki i tot un gran moviment de gent socialista i no socialista — però, diguem-ne, lúcida—, sobre el que havia estat el desastre d'una economia mundialitzada: la idea constant era que era fonamental controlar el moviment del capital.

L'arquitectura de Breton Woods pivotava al voltant d'això. Si en volem el programa polític de fons, també el va resumir Keynes en una formulació brillant —com ho eren totes les que feia—, quan va dir: «Del que es tracta és de fer l'eutanàsia al rendista». És a dir, una economia mundialitzada com la que hem tingut des de 1871 és una economia en què finalment qui hi surt guanyant, qui mana, són els rendistes; i els rendistes són, en concret, el capitalisme financer especulatiu que especula amb diners sense guanyar-los; l'economia de casino, com va dir també encertadament Keynes. I, més que ningú, els rendistes monopolistes, és a dir, aquella gent que treu benefici no de la seva producció de béns, sinó de la posició de poder i d'avantatge injust que té sobre els mercats. Aquesta gent, els rendistes, són els qui havien dominat l'economia mundial i els qui l'havien abocada al desastre. Per tant, si volem una economia sana, haurà de ser una economia desmondialitzada; l'Estat hi haurà d'intervenir molt fortament en contra de les rendes, és a dir, hi haurà d'intervenir fiscalment d'una manera molt agressiva contra les rendes monopolístiques i contra les financeres. En aquest punt, entronquem amb una llarga tradició que venia del New Deal dels Estats Units, per exemple, la Llei Glass-Steagall de 1939, que impedia la fusió entre la banca comercial i la d'inversions.

De totes maneres, no som aquí per fer lloances del —diguem-ne— capitalisme socialment reformat que es va implantar a partir de la Segona Guerra Mundial i de Breton Woods, sinó per explicar quina ha estat la pauta

històrica del últims trenta anys. La pauta dels últims trenta anys, podríem dir, política, econòmica, cultural..., tot i que més sovint solem dir econòmica. El que ha passat aquests trenta anys ha estat la venjança del rendista: hem assistit a la voladura de tota l'arquitectura institucional creada immediatament després de la postguerra mundial i, per tant, a la remondialització de l'economia. El tret de partida el va donar el trencament dels acords de Breton Woods que va fer Nixon l'any 1971, que fou el punt de partida de l'anomenada globalització. Des d'aleshores, l'economia s'ha remondialitzat i s'ha perdut absolutament la sobirania popular i la de les nacions; s'ha esvaït la capacitat dels governs democràtics per controlar els moviments de capital i han tornat a emergir els parlaments virtuals financers que dicten la política econòmica que han de seguir els governs. Quan Lula pujà al poder —de la qual cosa tothom se'n va alegrar molt—, recordem que va torbar-se molt poc temps a descobrir que gairebé no tenia control sobre la política econòmica del Brasil i que havia de mantenir, per exemple, uns tipus d'interès del 15%, perquè, si no, hi havia unes enormes fugues de capital que ell no podia controlar. Això és el parlament virtual: la contramesura a qualsevol decisió democràtica del poble brasiler de tenir un altre tipus de política econòmica.

Com ha estat possible això? Els darrers trenta anys hi ha hagut una espècie de contrarevolució, o, si voleu dir-ho d'una altra manera, una espècie de contrareforma que ens ha tornat a la Belle Époque, i en això la nostra època s'assembla també a la Belle Époque. Hi ha hagut —diguem-ho així— una reconstitució dels mercats financers internacionals: s'han derogat totes les lleis que tendien a fer aquella eutanàsia al rendista, entre d'altres, la que hem dit anteriorment, la Llei Glass-Steagall, que va ser derogada en una de les decisions més catastròfiques del molt catastròfic període del mandat de Clinton. Per això, aquests darrers dos anys vivim una crisi que recorda molt —i no entraré ara en els detalls sobre fins a quin punt és igual o diferent—, i els periodistes hi estan d'acord, la del 29, entre altres coses, perquè lleis molt fonamentals de control de capital financer que havien estat posades durant el New Deal van ser derogades els anys noranta del segle passat. Hi ha una altra cosa que és important també en aquesta espècie de caricatura que faig de la situació —perquè, el que faig no és altra cosa que una caricatura—, i aquesta cosa tan important crec que és la pregunta següent: com ha estat possible això? Llevat que creguem en teories de conspiració, aquí hi ha hagut un geni del mal, que potser treballava per a l'Administració Nixon i que potser

era un tipus com Kissinger, però que ho ha pensat tot per abocar-nos al desastre. Quan Nixon i Kissinger van derogar Breton Woods i quan, dos anys després, van pegar el cop —és un cop que té molta importància política i econòmica per a la història de la segona meitat del segle XX— contra el New Deal, aleshores, òbviament, no tenien ni idea de les conseqüències que tindria la seva decisió. Semblava que solament serien petites lesions, d'aquelles que s'acumulen, però que han portat a la reconstitució del capitalisme de la Belle Époque —per continuar aquesta broma. Com ha estat possible això?

Una dada que em sembla que és molt important per esbrinar-ho és tenir en compte que hi ha moltes maneres de mesurar paràmetres socials, i tots són importants i causalment explicatius. Entre la quantitat de paràmetres que podem tenir en compte, n'hi ha un que és interessant perquè és molt explicatiu, més que il·lustratiu: és el paràmetre que mesura les hores de treball perdudes per haver fet vaga cada any. Podríem fer una corba que arranqués, per exemple, l'any 1945 i arribés fins a 2009 per veure l'evolució que ha tingut. Si ara poguéssim dibuixar-la, veuríem que, des de 1945, aquesta corba puja, perquè de cada vegada hi ha més hores perdudes per vaga a tots els països dels quals se'n tenen dades fiables, i són bastants. No és important que siguin —i això és curiós— del primer o del segon món: aquesta corba val per als Estats Units, per a Europa occidental i també per a l'Argentina. En tots els casos puja i té un pic molt curiós al final dels anys cinquanta. Aquesta evolució serveix igualment per a l'Espanya franquista, quan, tot i la repressió permanent, també hi havia vagues; hi va haver un punt culminant de milers i milers d'hores perdudes per vaga entre 1968 i 1971. Si mirem des de 1971 fins fa dos anys, aquesta corba es desploma. El que passa els anys setanta —i jo no crec en teories de la conspiració, perquè no hi ha ningú que hagi planificat el que ha vingut— és que les elits mundials són plenament conscients que les coses no van bé; que augmenta la radicalització del moviment obrer i popular a l'Europa occidental i als Estats Units.

Recordeu que, als Estats Units, els anys seixanta hi va haver un cop d'estat tècnic —no com el que hi ha ara a Hondures— ben evident: als Estats Units assassinaren el president de la República —un assassinat que encara no han esclarit i que segurament no resoldran mai—, el seu germà —que era un candidat d'èxit a la presidència de la República— i també els dos dirigents negres més importants dels moviments dels drets civils, Luther King i Malcom X. Va ser un cop d'estat, perquè l'assassinat de Kennedy va ser un cop d'estat

tècnic; i qui arribà després fou Nixon, que guanyà les eleccions el seixanta-vuit. I, amb Nixon, començà la contrareforma.

Una altra manera d'analitzar la història —a part de la taxa d'hores perdudes— és veure'n la taxa de sindicalització. Aquesta dada també és molt important: la taxa de sindicalització s'ha desplomada a tots els països de l'OCDE. Per exemple, als Estats Units, era del 23% - 24% i ara és inferior al 12%. A França, en aquest moments, és del 5% i, a Espanya, és del 4,5%. Els únics països que han mantingut taxes de sindicalització elevades són els països que tenen una socialdemocràcia forta, per exemple, Alemanya. La IG Metall, que és l'organització obrera més important del món, hi manté una taxa de sindicalització increïble: el 70%.

De què ha estat conseqüència aquesta crisi? Repeteixo que és una crisi que ningú del *maistream* de la vida acadèmica normal havia previst. Una de les explicacions més convincentes l'ha fet el historiador econòmic Robert Brenner, però també n'han tractat altres economistes que no són del *maistream*, sinó que són socialistes que s'han mantingut més o menys fora de la vida acadèmica més o manco oficial. La seva idea general és que aquesta crisi és una crisi clàssica. El capitalisme ha conegut sis crisis d'aquests tipus des que existeix, és a dir, des del segle XVII fins ara. No és pas una crisi que s'assembla tant com es diu a la de 1929, sinó que s'assembla més aviat a la de 1857, la qual va ser analitzada per Marx amb molt de detall. Marx tingué la sort de veure una crisi molt semblant a la que vivim nosaltres, una crisi que ha estat provocada per un descens acumulat durant molts anys de la taxa de benefici de les empreses productives normals i, a conseqüència d'això, s'ha produït un moviment de financerització de l'economia. Tot això genera un lèxic molt abstrús, però, per als qui no són economistes, ho podem explicar amb paraules molt comunes. Per exemple: si jo tinc una empresa que fabrica sabates i la meua taxa de benefici és inferior al sis per cent, començo a tenir problemes; quan és del dos per cent, tinc molts problemes; quan és de l'u per cent, tinc moltíssims problemes. Llavors puc fer diverses coses, i una és esclavitzar els meus treballadors, prendre'ls els drets que tenen; fer una ofensiva brutal contra els sindicats; impedir que els meus treballadors se sindicalitzin, i restaurar el meu marge de benefici en contra dels drets dels meus treballadors. Això s'ha fet. Hi ha hagut una ofensiva conscient, clara, expressa, de les elits empresarials mundials contra els sindicats i contra els drets dels treballadors, que ha estat incontestable des dels anys setanta.

I també puc fer una altra cosa: puc espoliar el patrimoni públic, puc exigir privatitzar empreses públiques. Què és una empresa pública? Una empresa pública, qualsevol empresa pública, no és més que un patrimoni acumulat durant tres, quatre, cinc o sis generacions de treballadors. Aleshores, puc atacar el sector públic i puc espoliar-lo. Això ho hem vist per tot arreu els últims trenta anys i el cas més espectacular —perquè, a més, és una elit que no té manies— és el cas argentí. Pensem que, fa uns anys, l'Argentina tenia una economia pública extraordinària, una xarxa de trens molt millor que l'espanyola i molt millor que la de molts països europeus, pública, i això ha estat malvenut. Aerolíneas Argentinas era una companyia molt millor que Iberia i va ser privatitzada i destruïda, i la gent se'n va embutxacar els beneficis. Per tant, puc fer això i també puc espoliar el patrimoni públic natural. Per exemple, puc decidir que l'Estat em doni suport perquè jo tingui la patent dels gens d'una espècie d'arròs que centenars de generacions de camperols hindús han cultivat durant milers d'anys. A partir del moment en què l'he patentada, aquests pobres desgraciats m'han de pagar a mi els drets intel·lectuals. Això ha passat amb l'arròs basmati i amb molts altres productes. És a dir, també puc lluitar directament contra els treballadors, destruir-los els drets i restaurar el marge de benefici a partir d'aquesta lluita contra els treballadors, perquè puc espoliar el patrimoni públic.

Puc fer una tercera cosa: sobre tot allò que no em genera benefici produint-ho, puc obtenir-ne especulant-hi financerament. I, per fer això, què necessito? Necessito unes lleis que em permetin ser Bernie Madoff, per exemple. Bernard Madoff és una metàfora del que ha passat arreu els darrers anys. Tot el sistema financer mundial és un esquema Mals, que abans es deia un esquema Ponzi, conegut des del anys vint. És un esquema piramidal que pot durar anys i que dóna una il·lusió de prosperitat. Per exemple, sabeu que així va començar Ponzi al Xicago dels anys vint? Va ser l'home més ric de Xicago amb aquesta estafa, que és una estafa molt senzilla. Jo començo a aplegar inversions i dic que dono uns interessos del 10% mensuals a qui deixi en el meu calaix un mínim de mil euros. Si tu véns i em deixes 1.000 euros, jo et donaré, cada final de mes, 100 euros, i te'ls dono religiosament. Quan corri la veu, el teu amic no voldrà ser menys. Fins que al final molta gent hi deixa 1.000 euros o 2.000 euros, i jo els serveixo un interès mensual del 10%. Com serveixo aquests interessos? Amb els diners que em van entrant. Tot-hom pot entendre que això, en realitat, és una estafa, perquè aquest diners

jo no els inverteixo en res productiu. Simplement, amb els diners que entren serveixo els interessos que he promès. Arriba un dia, però, que l'esquema Ponzi es col·lapsa: això ha estat la financerització, és a dir, es creen uns esquemes especulatius completament desconectats de l'economia real i que donen una falsa il·lusió de prosperitat. Posem, per exemple, que jo som el senyor Ponzi, al Xicago dels anys vint. Al meu barri, les velletes, les vídues i els treballadors que tenen estalvis me'ls posen, i jo els serveixo un interès del 10% mensual. Si tu ets una vídua que tens 10.000 dòlars, me'ls deixes i jo et dono un 10% mensual i, de sobte, et veus amb 1.000 dòlars al mes. Això són molts diners per a uns petits estalvis. Si tots teniu 1.000 dòlars al mes, el barri, de sobte, és ric, però aquesta prosperitat és il·lusòria. Arriba un moment en què quan ja no puc continuar servint els interessos, tanco la barraca. Tothom vol retirar els diners, però jo ja no tinc res per pagar-los. Amb aquests diners anava estret i, de cop, un barri que es considerava ric gràcies al senyor Ponzi, resulta que és pobre i miserable. Doncs això és el que passa en un esquema de financerització.

La financerització que hi ha hagut arreu del món, i d'una manera espectacular els últims deu anys, ha estat un esquema Ponzi a gran escala i ha esclatat. Penseu, per exemple, que als Estats Units —això mateix podríem dir d'Europa, però és als Estats Units on ha esclatat la crisi de les hipoteques d'alt risc—, un treballador assalariat mitjà, mascle, l'any 2007, quan va esclatar la crisi, tenia un salari igual o una mica inferior que el real de 1971. És a dir, entre 1971 i 2007, els salaris reals no havien crescut. Suposadament, la riquesa havia crescut molt al país; tothom nedava en l'abundància i tot era meravellós, però els salaris reals no havien crescut. El setenta i escaig per cent del producte interior brut de l'economia nord-americana ve del consum.

Els Estats Units han deixat de ser un país productor i són un país que fa molts anys que van tirant de veta. Els nord-americans consumeixen i això explica el creixement del seu producte interior brut. Aquest consum, però, és tot a crèdit, és a dir, si no hi hagués hagut crèdit, l'economia dels Estats Units s'hauria ensorrat, ja que no hi hauria hagut demanda efectiva perquè el salari real no creixia gens. I això s'ha acabat, també. I, per què s'ha acabat? Perquè el crèdit que et donaven era un crèdit basat en la inflació d'actiu. I això els espanyol ho poden entendre molt bé, perquè a Espanya ha passat el mateix. És a dir, tu compraves una casa —per exemple, jo em vaig comprar una casa el 1992— i aquesta casa et costava 100.000 euros. L'últim cop que la vaig

taxar, perquè hi havia de obra, l'any 2006, valia 600.000 euros. Vol dir que jo, sense fer res, entre el 1992 i el 2006, havia sextuplicat els meus ingressos. Què podia fer, amb això? Podia anar al banc i dir: miri, jo tinc una casa que val 600.000 euros i vull un crèdit de 500.000, i el banc em donava el crèdit a l'acte. Jo som catedràtic d'Universitat i tinc uns ingressos bruts molt superiors als 60.000 euros l'any i, per això, no hi ha cap problema. A casa meva, però, tinc una al·lota que em ve a ajudar; és marroquina, té vint-i-quatre anys, i guanya menys de set-cents euros al mes. Aquesta nina em va demanar consell, perquè li oferien comprar un pis a un poble a prop d'on visc jo, amb una hipoteca a quaranta anys i a pagar set-cents euros al mes; li donaven ja el crèdit, o sigui, tant com guanyava cada mes. «Bé, ja faràs més feines i tal... I et donem el crèdit igual». Els bancs donaven crèdits sense més. I, quina era la idea? La idea era que aquesta casa que et compraves, després de tres o quatre anys, hauria duplicat o triplicat el valor, i el comprador encara es podria endeutar més. Aquesta ha estat la dinàmica de les hipoteques d'alt risc (*subprime*). Quan això s'ha acabat, si jo hagués demanat un crèdit de 600.000 euros i me l'hagués gastat en viatges al Carib, en sibiritismes més sofisticats, a pagar els estudis a la meva filla, o en el que jo hagués volgut, ara em trobaria amb un deute de 600.000 euros i que la meva casa potser no valdria més de 300.000 o 400.000 euros, perquè els actius s'han desplommat. Ens passaria el que els anglosaxons anomenen la *negative equity*, que és intraduïble al català, però que equival a la fallida tècnica; és a dir, m'he endeutat per un actiu i aquest actiu val menys en aquests moments que el deute que tinc.

El gruix de la classe obrera nord-americana està en situació de fallida tècnica i els salaris reals no solament no s'han apujat des de 2007, sinó que s'han abaixat. Ara hi ha les targetes de crèdit.

Ara hauríem de parlar de filosofia política, però abans deixeu-me que us expliqui una anècdota molt divertida. Jo tinc un amic economista, és nord-americà i es diu Dan Baker, un tipus que no m'estranyaria que algun dia fos Premi Nobel perquè apunta maneres. És un economista molt prestigiós acadèmicament, però està vetat en els mitjans de comunicació; per exemple, no pot publicar al *New York Times* ni a cap d'aquests mitjans, i ha de publicar a revistes com *Sin permiso* o *Counterpoint*. Fa un mes, el *New York Times* va publicar un article de dos economistes sobre això que suposo que tots heu sentit parlar: els «brots verds» de l'economia. Aquests dos economistes de

l'establishment nord-americà deien que la recuperació començaria a partir de l'u de març de 2010. Dan Baker va enviar una carta al *New York Times*, en què deia: «He llegit un article de Tal i Tal, en què diuen que la recuperació començarà cap a l'u de març de 2010. Crec que és important que els lectors del *New York Times* sàpiguen que aquests dos senyors fa tres anys van publicar un article, també al *NYT*, en què deien que els fonaments de l'economia nord-americana eren solidíssims, i que mai no hi hauria cap crisi. Jo crec que és bo que els lectors del *NYT* coneguin això, perquè no es facin gaires il·lusions amb la capacitat predictiva d'aquests senyors».

Amb la filosofia política ha passat una mica el mateix que amb la teoria econòmica establerta. Hi ha dos tipus de filosofia política: una de seriosa i altra de broma. La filosofia política de broma és això de Foucault i Derrida i les modernitats líquides, els quals, en fi, no hi ha ningú seriós que se'ls prengui seriosament. És això que el filòsof nord-americà Harry Frankfurt va dir el *bullshitting*, el tipus de gent que no pots dir que siguin falsaris, perquè el falsari distingeix entre la veritat i la mentida i ment conscientment. Aquells, però, són gent que han perdut la capacitat de distingir el que és veritat i el que és mentida, i per això diuen coses delirants.

La filosofia política seriosa, des del meu punt de vista, és la que està associada a grans noms com Rawls, Dworkin i, en un cert sentit, a Habermas, etc., i únicament parlaré d'aquesta filosofia. Els altres, com que no entenen res, en general tampoc no estranya que no entenguin què ha passat al món i que no hagin pogut anticipar-s'hi.

Em centraré en el més famós dels filòsofs polítics seriosos, John Rawls, que, a més, és famós perquè s'ho mereix. Donaré per suposat que ja coneixeu el discurs bàsic de Rawls. Voldria usar tres característiques de la filosofia política de Rawls que són molt importants, però en les quals la gent normalment no es fixa. Si ens hi fixem amb una mica de cura, potser entendrem per què, des d'un punt de vista rawlsià, resultaria tan difícil entendre la crisi, i dir coses interessants sobre la crisi i el món en què vivim.

Les tres coses que vull subratllar de Rawls són aquestes. Primer: Rawls va construir una teoria de la justícia i va advertir des del començament, des de les primeres pàgines del llibre, una cosa en la qual tant els rawlsistes com els antirawlsistes no s'han fixat suficientment, però que ell va advertir amb honradesa absoluta. Va advertir que la seva teoria de la justícia era una teoria ideal, i va distingir entre una teoria ideal de la justícia i una teoria no

ideal. Què vol dir això? Vol dir que nosaltres, en un exercici especulatiu, podem imaginar què seria una societat justa i podem discutir-ne els pros i contres. Això ho podem fer de dues maneres. Ho podem fer d'una manera ideal: podem dir que una societat justa seria això —un problema en el qual jo no entraré ara és considerar si les normes de la societat que a mi em sembla idealment justa poden o no ser observades pels agents socials i econòmics i pels individus; és a dir, quan jo faig un exercici de suprema abstracció, que és el que proposa el primer Rawls, per imaginar què és una societat justa. Recordo ara un poc breument —per als qui no esteu familiaritzats amb Rawls— que ell diu que una societat justa és la que garanteix les màximes llibertats públiques per a tothom i també una igualtat equitativa d'oportunitats per a tothom; «equitativa» vol dir que a aquells grups socials històricament més vulnerables —com ara les dones o les ètnies oprimides, minoritàries, etc.— se'ls pot aplicar una discriminació positiva a favor quan competeixen per un càrrec. Afirmats aquests dos principis, el tercer seria que una societat justa és una societat que distribueix els ingressos de manera que els qui en tinguin menys, en tinguin més; això vol dir que solament hi tolerarem aquelles desigualtats que afavoreixen que els més pobres ho siguin menys; és a dir, si nosaltres imaginem una societat en la qual els rics tenen cinquanta i els pobres tenen dos, i la comparem amb una societat en què els rics tenen cent i els pobres tenen tres, preferirem la segona societat, perquè els pobres hi viuen millor, tot i que els rics hagin duplicat les seves riqueses. Tot i que aquest principi sigui molt discutible —i jo, per motius molt complicats i que ara, aquí, seria molt complicat d'explicar, no l'acceptaria—, l'igualitarisme de Rawls és això.

Quan Rawls es planteja quina és la societat ideal, en cap moment no pensa en la capacitat motivacional dels individus, o sigui, en la capacitat dels individus per observar unes normes o unes altres. Rawls suposa que els individus tenen una moralitat mínima, que observaran mínimament les normes; aleshores, tira endavant i fa abstracció del problema —que és molt important en la filosofia política tradicional— del disseny institucional: així és com dissenyo les millors institucions, segons com són els homes i les dones, i són com són, no com voldríem imaginar que seria ideal que fossin. Aquest és un punt molt important en la concepció de Rawls i ell ho va advertir amb tota honradesa; una altra cosa és que la gent se n'hagi oblidat.

Segon punt important. La teoria de la justícia de Rawls és una teoria

que exclusivament està interessada en problemes de justícia distributiva. Si nosaltres pensem una mica en la filosofia política tradicional, la justícia distributiva és una cosa més de la justícia, perquè hi ha altres aspectes; la justícia commutativa també és molt important. Hi ha altres coses que podem entrar a valorar en una filosofia política, com ara la democràcia, la justificació de la democràcia, però tot això queda fora de la teoria de la justícia de Rawls.

I, el tercer punt —i potser el més important per això que diré ara— és que Rawls recupera un concepte clàssic de la filosofia política, cosa que als filòsofs culturalment conservadors —però no vol dir que ho siguin també políticament—, com jo mateix, ens va agradar: recupera la vella idea clàssica —que ve d'Aristòtil i que es manté fins a Hume— de les circumstàncies de la justícia. Quan tu et plantejges què és una societat justa, o la vols realitzar, has de tenir en compte el que Aristòtil anomenava les *ananké*, les circumstàncies de la justícia, el nivell tecnològic d'una societat, la trajectòria social, la tradició cultural, etcètera. Les *ananké* d'Aristòtil són circumstàncies de la justícia de Hume. Rawls recupera això, i és molt important. La tradició que va dominar la filosofia política des que començà la contrarevolució a França, és a dir, des de la caiguda de Robespierre el 1794 fins a la Declaració dels Drets Universalmentals per l'ONU, el 1948 —és a dir, durant cent cinquanta anys—, és aquella en què el llenguatge dels drets humans va desaparèixer. Us han explicat que això dels drets humans és burgès, que ho ha aconseguit la Revolució Francesa; això són bajanades! El llenguatge dels drets humans desapareix del dret constitucional mundial i no es recupera fins passada la catàstrofe del nazisme com a reacció, diguem-ne, de la consciència de la humanitat. Diguin el que diguin els tomistes, liberals i marxistes vulgars, això es pot constatar directament —potser fins i tot a la Wikipèdia— i són dades no discutibles. El llenguatge dels drets humans desapareix durant cent cinquanta anys, període durant el qual s'havia imposat la filosofia política utilitarista, començant amb Bentham. Ell va ser el gran o un dels grans enemics de la Revolució Francesa i va dir allò tan sagnant que «els drets són una bajanada i els drets humans una bajanada majúscula». Desapareixen els drets humans i no els veurem ni tan sols en constitucions tan meravelloses i tan importants com la Constitució mexicana de 1917, l'espanyola de 1931 —la bona— o la soviètica de 1918 (que és una bona constitució, perquè el que va venir després van ser traïcions a aquest text). Ni tan sols en aquestes constitucions del període d'entreguerres —que a mi em semblen modèliques— no hi ha cap preàmbul de drets

humans: n'han desaparegut! Amb l'utilitarisme, no tenia sentit la pregunta clàssica sobre la justícia, perquè, quan algú és utilitarista, creu que una societat justa o bona és una societat que maximitza les utilitats agregades dels individus, encara que no hi hagi cap moralitat o encara que la comunitat a la qual intentem aplicar la utilitat sigui extremadament pobre o paupèrrima. A més, en aquest cas, sempre hi ha una funció matemàtica d'utilitat agregada que es maximitza; és a dir, si nosaltres som utilitaristes, podem decidir esclavitzar el 2% de la població o el 5 %, perquè resulta que els esclaus són com els beneïts de la cabana de l'oncle Tom, els quals són feliços sent esclaus; per tant, això suma i agrega. També podem decidir ser antropòfags, si es donés el cas que patíssim escassetesa extrema i no tinguéssim proteïnes, de manera que em podria menjar la cama del company; el càlcul seria simplement si la utilitat que em genera menjar-me la seva cama supera la utilitat que a ell li crea quedar coix o el mal que li faig. Això és una manera utilitarista d'argumentar. L'utilitarista, en principi, no té res en contra de l'esclavisme, i no hi ha res utilitarista que li ho impedeixi. Però, si jo crec en els drets inalienables de la filosofia republicana tradicional, diré que això no pot ser, que les persones són sagrades, que tenen drets constitutius no instrumentals que són inalienables. És a dir, si el meu company i jo firmem un contracte d'esclavatge pel qual jo em venc com a esclau i ell, a canvi, ha d'ingressar un milió d'euros al compte corrent de la meva filla, aquest contracte és il·legal i, a més, incorre en una pena, ja que està castigat penalment, i ell aniria a la presó si volgués fer valer el contracte legalment. Això és un marc utilitarista, però el marc del nostre Estat de dret és un marc republicà.

Històricament, des d'Aristòtil fins a Marx, passant per Kant, les circumstàncies de la justícia sempre han estat enteses d'una manera realista. Les circumstàncies de la justícia es caracteritzen històricament i institucionalment. El que sorprèn de Rawls és que caracteritza les circumstàncies de la justícia ahistòricament i aconstitucionalment. Rawls diu: «la meua teoria ideal és aplicable en una situació en què hi hagi una moralitat mínima i una escassetesa moderada que la faci possible». Si la moralitat fos màxima, la justícia no seria necessària, perquè tots seríem sants i ens ho repartiríem tan alegrement; si l'escassetesa no fos moderada, sinó que hi hagués riquesa abundant, absoluta, tampoc no seria necessària la justícia, perquè hi hauria tanta abundància que no ens barallaríem pel producte.

Quan algú construeix una teoria com la de Rawls, que és simpàtica

per molts motius —perquè ha donat el cop de gràcia a l'utilitarisme i perquè ha recuperat moltes coses de la filosofia política clàssica—, quan un veu aquestes tres limitacions, entén per què quan hom consulta revistes de filosofia política molt estrictes i que segueixen coses com la de Rawls, no hi troba res que li interessi per pensar políticament la crisi. Per pensar políticament la crisi, hom hauria de tenir a l'abast una teoria política de la justícia que integrés conceptualment una cosa molt senzilla, com és, per exemple, com hem passat del capitalisme reformat del 1948 al capitalisme contrareformat que ha fet tornar la Belle Époque als nostres dies; per explicar-ho necessites forces institucionals que causalment hagin portat a això.

En la meva opinió de socialista vell i estantís, per entendre el nostre temps és molt important entendre per què s'ha produït això. Hem d'entendre que aquesta catàstrofe política s'ha produït perquè s'ha desplomat el moviment obrer popular arreu del món i això ha portat un tipus de capitalisme com el que coneixien els nostres avis i besavis, i això és una manera, diguem-ne, històrica i institucional d'entendre les circumstàncies de la justícia. Si hom té una teoria ideal, ainstitucional i ahistòrica, per molt simpàtica que pugui ser, per molt que la pugui subscriure axiològicament, el que li passa és que simplement no entén el món en què desgraciadament ens ha tocat viure. I jo crec que això és el que passa al gruix de la filosofia política actual.

